

Спеціалізованій вченій раді К 64.051.31
при Харківському національному
університеті імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 6.

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Хаврат Олександри Олександрівни
«Механізм протидії виникненню правового нігілізму у сфері
правозастосовної діяльності Національної поліції України (теоретико-
правовий аспект)», поданої на здобуття вченого ступеня кандидат
юридичних наук по спеціальності 12.00.01 – теорія держави і права;
історія держави і права; історія політичних і правових учень.**

Актуальність дисертаційного дослідження. Революція Гідності, підписання Україною договору про асоціацію з Європейським Союзом поставили перед українським суспільством складне завдання щодо переосмислення пануючої в державі правової ідеології відповідно до принципу верховенства права, в основу якого покладено ідею прав і свобод людини і громадянина як вищої для держави цінності. В умовах стрімкого розвитку в Україні радикальних політичних і соціально-економічних перетворень, а також продовження російсько-українського конфлікту існує небезпека посилення нестабільності групової та індивідуальної правосвідомості, виникнення масових психологічних криз. У зв'язку з цим суттєво зростають вимоги, що пред'являються до правосвідомості всіх членів суспільства і насамперед рівня професійної правосвідомості співробітників органів, які забезпечують охорону прав і свобод людини, протидіють злочинності, підтримують публічну безпеку і порядок, зокрема Національної поліції. На жаль, необхідно визнати, що сьогодні правосвідомість частини співробітників Національної поліції певною мірою деформована.

Актуальність дослідження правового нігілізму як найбільш небезпечного різновиду деформації професійної правосвідомості, що негативно позначається на якості й ефективності юридичної діяльності співробітників Національної поліції, обумовлена низкою причин.

По-перше, політичні та правові перетворення, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, з одного боку, відкрили можливості для зростання духовного потенціалу громадян, усвідомлення ними почуття особистої гідності, відчуття потреби в більшій правовій захищеності, а з другого – побічним результатом революційної зміни влади, російсько-українського конфлікту, суттєвого оновлення кадрового забезпечення органів правопорядку стали падіння авторитету закону, зниження престижу судових та правоохоронних органів. У ситуації, що склалася, суттєво зріс рівень соціальних претензій, звернених до діяльності людей, які професійно займаються охороною прав і свобод людини, протидією злочинності, підтриманням публічної безпеки і порядку.

По-друге, існуюча соціально-економічна нестабільність, ускладнена криміналізацією основних сфер суспільного життя, негативним чином позначилася на професійній діяльності частини співробітників Національної поліції України, для яких характерні спотворені правові погляди і уявлення, прояви правового нігілізму. У цій ситуації забезпечити високий рівень професійної правосвідомості співробітників Національної поліції неможливо без кардинальних змін способів і форм відбору кандидатів.

Проблемам деформації правосвідомості традиційно приділяється увага у юридичній літературі, однак хотілося б відзначити, що спільною рисою публікацій з проблеми деформації професійної правосвідомості співробітників правоохоронних органів, зокрема правового нігілізму, є відсутність цілісної змістовно-понятійної інтерпретації. Відсутні комплексні дослідження, що розглядають цю проблему з широких аксіологічних позицій, аналізують джерело формування правового нігілізму співробітників правоохоронних органів на сучасному етапі. Цей факт, безумовно, свідчить про об'єктивну складність феномена і його недостатнє дослідження.

Представлена О.О. Хаврат робота є першим комплексним теоретико-правовим дослідженням механізмів протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції в контексті

здійснюваних в Україні реформ. До теперішнього часу в науковій літературі ці питання розглядалися лише фрагментарно, разом з іншими проблемами.

Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю подальшого вивчення поняття правового нігілізму як різновиду деформації професійної правосвідомості співробітників Національної поліції, механізму його утворення, змісту і форм проявів, а також нагальною потребою виявлення причин і умов, що обумовлюють виникнення та розвиток правового нігілізму, вироблення шляхів їх нейтралізації.

Офіційний опонент засвідчує, що дисертація виконана відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. Національної академії правових наук України, Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016–2019 роки.

Офіційний опонент вважає, що мета і завдання дослідження визначені відповідно до вимог методології теорії держави і права. Метою проведення дослідження стало є з'ясування рівня, причин розповсюдження, визначення форм прояву правового нігілізму у правозастосовній діяльності поліції, а також розроблення теоретико-прикладної моделі дієвого механізму протидії правовому нігілізму у правозастосовній діяльності Національної поліції України.

Структура роботи визначається метою, завданнями, об'єктом та предметом дослідження, вона логічно побудована та характеризується чітким змістовним наповненням. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 212 сторінки, з них основний текст – 183 сторінки, список використаних джерел (279 найменувань) – 26 сторінки.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертації не викликає сумнівів та полягає, насамперед, у тому, що дисертаційна робота Хаврат О. О. є першою в Україні науковою

працею, в якій системно й комплексно досліджено проблеми формування й функціонування механізму протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції України. Отримано нові результати у вигляді наукових висновків, спрямованих на вирішення теоретичних і практичних питань, які складають зміст вищезазначеної проблеми. Положення дисертації ґрунтуються на теоретичних дослідженнях, висновки є достовірними та базуються на власних судженнях автора. До положень дисертації, які характеризуються новизною, належать, зокрема, такі результати дослідження:

1. Усвідомлюючи, що процес усунення деформації правосвідомості співробітників Національної поліції – процес тривалий і складний, дисертантка цілком справедливо розпочинає конструювання механізму протидії виникненню правового нігілізму з виявлення причин і умов, що сприяють утворенню даного виду деформації правосвідомості на сучасному етапі (розділ 1). Після цього вона цілком закономірно вдається до пошуку шляхів усунення зазначених причин та умов, ліквідацію всіх тих факторів, явищ і процесів, які негативно впливають на стан професійної правосвідомості і сприяють його деформації (розділ 2).

2. Перший розділ роботи присвячений переважно загальнотеоретичним питання дисертаційного дослідження. Автор розкриває правовий нігілізм з позиції його впливу на правозастосовну діяльність поліції, аналізує особливості такого впливу та можливі наслідки. Ми підтримуємо висновки дисертантки, на думку якої, шляхи, засоби та форми подолання (попередження, обмеження, усунення) проявів правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності поліцейських необхідно розглядати у контексті, взаємозв'язку з аналогічними проблемами, що проявляються в цілому в суспільному житті, в системі всіх правоохоронних органів, зокрема, в системі Національної поліції України, оскільки проблема має як загальні, так і специфічні коріння.

3. Цілком слушними є міркування авторки стосовно того, що поширення правового нігілізму серед співробітників Національної поліції

обумовлене усіма тими загальними соціально-правовими «хворобами», які в сучасних умовах зачепили усі сфери діяльності правоохоронних органів. Подолання кризи правосвідомості цієї частини українського суспільства на сучасному етапі може бути більш ефективним, якщо всі необхідні заходи будуть розроблені і впроваджені в діяльність кожного структурного підрозділу Національної поліції України. Ось чому особливого значення набуває комплексне дослідження шляхів протидії деформаційних процесів, які зачіпають правосвідомість співробітників Національної поліції. У цьому зв'язку слід позитивно оцінити той факт, що дисертантка не обмежується констатацією факту необхідності розробки дієвих механізмів протидії виникненню правового нігілізму, зокрема методів протидії цьому явищу, як це зазвичай буває в сучасних наукових публікаціях з даної проблематики, а послідовно просувається в напрямку вирішення поставленого завдання – вона пропонує авторський підхід стосовно визначення системи методів протидії проявам правового нігілізму в діяльності Національної поліції, визначає критерії класифікації цих методів (с. 121-123). Разом із наведеними класифікаціями методів автор проводить розмежування між поняттями: «форма» і «методи» протидії правовому нігілізму. Якщо під методами протидії вона розуміє увесь комплекс способів, прийомів, засобів, заходів впливу на суспільні відносини, то форми протидії вона трактує як зовнішнє вираження процесу здійснення дій, передбачених методами протидії (с. 174)

4. Заслуговує на підтримку обґрунтований дисертанткою висновок щодо обов'язку держави застосовувати усі існуючі в її розпорядженні ресурси для формування і підтримки позитивного іміджу її органів, насамперед органів, які забезпечують охорону прав і свобод людини, протидіють злочинності, підтримують публічну безпеку і порядок. Дефект відчуження держави від суспільства має зменшуватися шляхом формування у свідомості кожної людини уявлення, що ідентифікує державу як корисну для суспільства інституцію. Така позиція дисертантки є досить значущою, адже імідж держави, зокрема системи її правоохоронних органів, є вагомим фактором, з одного

боку, формування довіри до них з боку населення, а з другого – усвідомлення самими співробітниками Національної поліції своєї ролі у розбудові України як правової держави, відповідальності за реалізацію принципів верховенства права, непорушності прав і свобод людини і громадянина (с. 50-53).

5. Викликають науковий інтерес міркування авторки щодо значення правозастосовного розсуду у діяльності поліції. Питання полягає у його ролі та межах. У низці випадків він є необхідним правовим інструментом, але в той же час систематичне використання розсуду у процесі прийняття правозастосовних рішень призводить до надмірного суб'єктивізму, є сприятливою умовою для поширення правового нігілізму. У випадку, коли правосвідомість поліцейського, який систематично використовує правозастосовний розсуд, знаходиться на низькому рівні, не відповідає встановленим вимогам, загроза зростання частоти проявів правового нігілізму в його діяльності значно посилюється (с. 67-69).

6. Варто звернути увагу на змістовне дослідження проблеми здійснення громадського контролю за діяльністю поліції. Даний аспект висвітлюється у контексті протидії проявам правового нігілізму у діяльності поліції. Висновки щодо ефективності взаємодії інститутів громадянського суспільства з поліцією у форматі «клієнт» і «виконавець», а не двох конфронтуючих сторін у державі, досить чітко відображають характер тих партнерських відносин, на яких має бути побудована діяльність сучасної поліції. Діяльність поліції, коли вона буде спрямована насамперед на задоволення суспільних потреб, позитивно позначиться на рівні правової свідомості суспільства, буде сприяти попередженню правового нігілізму в діяльності самої поліції (с. 160-161)

Висновки, зроблені дисертантом у підсумку, є належно обґрунтованими та характеризуються високим рівнем достовірності. Крім розглянутих вище положень, у роботі містяться й інші цінні спостереження, тези, пропозиції, рекомендації, що сукупно забезпечують цілісність проведеного дослідження, характеризують ступінь його наукової новизни.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, достатньо високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід зазначити, що дисертація містить низку дискусійних, спірних і не зовсім обґрунтованих, на нашу думку, положень.

1. Незрозумілим залишається питання, яким саме чином «правова культура нової поліції України повинна стати рушійною силою у подоланні пострадянського стереотипу правоохоронних органів, коли останні вважалися здебільшого апаратом примусу та відстоювання інтересів держави». Чим відрізняється правова культура співробітників міліції часів СРСР від правової культури сучасного поліцейського з точки зору проявів правового нігілізму? Яким чином можливо зробити «вимір» відповідних змін?

2. Визначення мотивів, які обумовлюють вибір особою служби в Національній поліції, має певне значення для визначення рівня правової свідомості. Мотиви такого вибору можуть до певної міри бути або запобіжником виникнення нігілістичних проявів у правосвідомості поліцейського, або навпаки, провокувати їх. Важко погодитися з категоричністю судження авторки, яка доходить висновку, що основними причинами вибору професії поліцейського в сучасних умовах є продовження поліцейської династії, а також можливість уникнути служби в армії (с. 92-93). Якщо в останньому випадку йдеться про небажання брати участь в операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, то такий висновок є занадто категоричним, оскільки не спирається на достовірні статистичні данні, а отже не може бути сприйнятим. Останні дослідження свідчать, що саме робота для суспільства та можливість особистого внеску у розбудову України як демократичної і правової держави є причиною вступу у лави поліцейських насамперед молоді.

3. Хоча дисертантка у своєму дослідженні торкається ролі інших державних інституцій, а також інститутів громадянського суспільства у

формуванні високого рівня правосвідомості та правової культури поліцейських, протидії поширенню проявів правового нігілізму в Національній поліції України, проте рівень дослідження цих питань нам здається недостатнім, на що вказує відсутність відповідних положень у висновках роботи.

4. Аналізуючи проблему протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції (підрозділи 1.1., розділ 2) було б логічно очікувати, що дисертанткою у роботі буде більш ретельно проаналізовано, яким чином нові підходи щодо кадрового забезпечення органів Національної поліції порівняно з практикою, яка застосовувалася до комплектації кадрами міліції, вплинули на стан правової культури її співробітників? Завдяки чому і якою мірою вони сприяють протидії виникненню правового нігілізму? Якщо очікуваний результат не досягається, то чому?

5. Авторка абсолютно справедливо доходить висновку, що корупція є головною формою нігілістичних проявів у діяльності усіх державних структур, зокрема у системі органів Національної поліції (с. 120-121, 136, 181). Разом з тим, з тексту дисертації не зрозуміло, яке саме місце серед проявів правового нігілізму в діяльності співробітників Національної поліції посідає корупція, чим підтверджується відповідне твердження? Висновки дисертантки набули б більшої переконливості, якщо б в роботі вона відповіла на питання, наскільки проблема корупції в правоохоронних органах зросла чи, навпаки, знизилася в поліції порівняно з міліцією? Якими факторами обумовлюється динаміка змін?

6. У цілому ми погоджуємося з висновком авторки про те, що корпоративізм в поліції здатний призводити до формування «тіньового» права, що негативно впливає на формування професійної правосвідомості її співробітників, сприяє зниженню ефективності їх службової діяльності (с. 78, 102, 106). Разом з тим слід зазначити, що робота суттєво виграла б, якщо містила аналіз причин виникнення корпоративізму в поліції, кадровий потенціал якої суттєво оновлений порівняно з міліцією, а отже не обтяжений старими стереотипами, розкривала зміст і механізм формування «тіньового

права» сучасної поліції, а також пропонувала шляхи усунення вказаної негативної практики. Очевидно, що система оцінювання ефективності має бути гнучкою. Це потрібно для того, щоб уникнути випадків, коли орієнтація на досягнення встановлених показників ефективності з часом може почати шкодити діяльності Національної поліції, підмінюючи мету її діяльності метою досягнення цілей ефективності будь-якими засобами й методами.

7. На нашу думку, занадто категоричним і виключно негативним виглядає висновок дисертантки стосовно того, що відомчий підхід до оцінки професійних якостей та майстерності поліцейських фактично розглядається як такий, що спричинює правовий нігілізм (с. 78-79). Процедури оцінки персоналу є базовими для ряду аспектів роботи з кадрами – при прийомі на роботу, навчанні, просуванні по службі, скороченні і звільненні, реорганізації та заохоченні. Кадрова політика державних органів, зокрема Національної поліції, передбачає розробку робочих, особистісних, поведінкових та інших характеристик, за якими оцінюється ефективність роботи співробітника. При розробці таких критеріїв оцінки співробітників поліції враховується специфіка діяльності поліції, цілі і завдання оцінки – тобто те, що планується від неї отримати, визначаються пріоритетні критерії. Піддаючи критиці відомчий підхід до оцінки професійних якостей та майстерності поліцейських, авторка не розкриває, які саме елементи цього підходу завдають шкоди, не пропонує ані шляхи його удосконалення, ані альтернативні дієві механізми оцінки.

8. Зважаючи на прагнення України набути членства в Європейському Союзі, підписання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, можна було б очікувати, що в роботі певною мірою буде вивчений європейський досвід протидії правовому нігілізму у діяльності поліції, оскільки це логічно випливає з вимог адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Нажаль, авторка не ставить перед собою і відповідно не вирішує це завдання в своїй роботі. Невипадково, що беручи участь у конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти», дисертантка обійшла увагою це питання у своїй доповіді.

Варто зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертаційної роботи, а навпаки, характеризуються дискусійним характером окремих аспектів в межах порушених дисертанткою проблем. Вказані зауваження обумовлюють потребу здійснення конкретизації авторкою обґрунтованих нею положень під час публічного захисту або під час здійснення нею подальшої наукової діяльності. Вони не впливають на якість роботи і не применшують її наукову та практичну цінність.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання проблемних питань формування правової культури та правосвідомості співробітників Національної поліції України, подолання правового нігілізму в діяльності поліції; правотворчості – під час вдосконалення чинного законодавства, яке регламентує діяльність органів Національної поліції України, зокрема проходження професійної підготовки цими органами; правозастосовній діяльності – для покращення процес підготовки поліцейських; навчальному процесі – для підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Теорія держави та права», «Адміністративна діяльність поліції».

Оцінка оформлення дисертації. Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Дисертація виконана українською мовою, з дотриманням наукового стилю викладення матеріалу. Основні результати дисертаційної праці висвітлено у наукових публікаціях дисертантки. Її посилання на публікації за результатами дослідження є достовірними. Основні положення та результати дослідження викладено у десяти наукових публікаціях, з яких чотири опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях України, дві – у фахових іноземних виданнях, а також тезах чотирьох доповідей на науково-практичних конференціях та «круглих столах». Основні положення дисертації ідентичні змісту автореферату.

Висновок:

1. Робота Хаврат Олександри Олександрівни на тему «Механізм протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції України (теоретико-правовий аспект)» є самостійною і кваліфікаційною науковою працею, в якій містяться нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують наукове завдання з розробки механізму протидії виникненню правового нігілізму у сфері правозастосовної діяльності Національної поліції України.

2. За змістом і обсягом дисертація відповідає вимогам, які встановлено до кандидатських дисертацій (пункти 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року зі змінами, внесеними згідно постановам Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 року, №1159 від 30.12.2015 року та №567 від 27.07.2016 р.), а її авторка Хаврат Олександра Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія держави і права; історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –

**Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

І.В. Яковюк

